

Over de oude scheepswerven rond de Noordersluis

Al hoewel er nauwelijks geschreven bronnen over de scheepsbouw uit de oudste geschiedenis van Stavereen bekend zijn is deze bedrijfstak ongetwijfeld door de eeuwen heen van groot belang geweest voor de Stavereen samenleving. In ons artikel over de bedrijvigheid in Stavereen dat laatst in 't Krantsie had gestaan en in het hoofdstuk "Hellingen" in het boek "Stavereen o Stavereen" van 2005 is al een en ander over de scheepswerven geschreven. Tenslotte levert het boek "Scheepsbouw in Stavereen" van Dirk Huizinga uit 2008 veel informatie over de periode na 1846. Er is echter voldoende aanleiding om nog een keer de scheepswerven van weleer nader te belichten.

Wat opvalt is dat van Stavereen amper oude afbeeldingen bewaard zijn gebleven, zeker niet van de werven van vóór 1900. Zelfs de bekende plattegrond, de vogelvluchtkaart van Schotanus uit 1644, geeft geen informatie hierover. We zijn daarom vooral aangewezen op geschreven bronnen om ons op weg te helpen. Van deze bronnen geven de zogenoemde proclamatieboeken, hoewel fragmentarisch, ons wat aanknopingspunten. Hierin werden voorgenomen aan- en verkopen van vastgoed door het Stavereen Nedergerecht genoteerd en openbaar gemaakt. De proclamatie of afkondiging werd drie weken herhaald en in die periode konden eventuele bezwaarmakers, of bijvoorbeeld de naastgelegen bureu, zich melden om de koop naar zich toe te trekken. Meestal tekenden de naaste eigenaren, de zogenoemde niaarnemers, bezwaar aan en soms werd dat toegewezen. De kans om de grond van je buurman te kopen komt tenslotte niet vaak voor. Na de derde week werd de koop gefiatteerd of aangehouden.

De globale ligging en de namen van de naastgelegen eigenaren werden in de proclamatieboeken genoteerd, zodat een globale plaatsbepaling gereconstrueerd kan worden. Naast deze bron zijn ook nalatenschappen en belastingboeken van belang om de plaats te bepalen. De nauwkeurigste historische bron om een locatie terug te vinden is door bestudering van de eerste kadastrale kaarten van Stavereen. De grote industriële revolutie en de daaraan

gekoppelde ontwikkelingen van de infrastructuur en de bevolkingsgroei lagen toen nog ver in het verschiët. Daardoor geven deze kaarten van ca 1830 over het algemeen nog de situatie weer van soms meer dan een eeuw daarvoor.

Langs- en kanthellingen

Een langshelling in Winsum, Groningen.

Hoewel we niet twijfelen aan de nautische kennis van de lezers van 't Stavers Krantsie bespreken we, voordat we de geschiedenis induiken, eerst voor de zekerheid nog wat vaktermen. In de gevonden bronnen treffen we over het algemeen de termen sleet- of sleep- en kanthelling aan. Bij het type kant- of dwarshelling, in tegenstelling tot de langshelling, werden de schepen dwars over de lengte "dwarsscheeps" met een slede op het droge getrokken. Dit zien we vooral wanneer het aanliggende vaarwater te smal is om langshellingen te maken. Op de bijgevoegde plaatjes zijn een scheepswerf van een kanthelling in Winsum rond 1920 en die van de scheepswerf "De Volharding" aan het Hellingpad rond 1950 te zien. Langshellingen werden toegepast als het aanliggende vaarwater breed of ruim genoeg was om de schepen haaks op het vaarwater te water te laten of op het droge te trekken. Op de landkaarten herkennen we de plattegrond van de hellingen meestal als een inham langs het vaarwater.

Werven buiten de stad

De oudste gegevens over het bestaan van scheepshellingen ontlenen we aan de veld- of landnamen die tot zeker het eind van de 19^e eeuw gebruikt werden, namelijk de Lukte en de Grote Helling. Deze landen lagen ten noorden van de Molkwerumer vaart, globaal tussen de Zeedijk in het westen en de ringdijk van

de Noordermeer in het oosten. Lutke Helling lag in het zuiden; Grote Helling lag ten noorden daarvan.

Situatie rond 1950 met de kanthelling van "De Volharding" te Staveren op de vroegere Stadsdwinger in het noordoosten van Staveren

De oudste vermelding van Lutke Helling komt voort in een testament uit 1537 en die van de naam Grote Helling komt voor in een proclamatie uit 1632.

Gezien de ligging van de percelen kregen we het vermoeden dat weleer we deze twee hellingen aan

de oevers van het Noordermeer moesten zoeken en dat deze na de drooglegging rond 1620 zijn verplaatst naar het havengebied.

Tenslotte was de Noordermeer vóór die tijd bevaarbaar binnenwater en aan de overkant ligt het dorp Molkwerum, dat van oudsher ook georiënteerd was op het water en de Zuiderzee in het bijzonder. Men kon destijds via een open waterverbinding de Wanservaart bereiken.

Het bewijs werd uiteindelijk geleverd nadat we de perfect getekende kaart van Schotanus en Halma van rond 1718 nog eens nader hadden bekeken.

Inderdaad zien we langs de Molkwerumervaart, rechts van de scherpe knik, in ieder geval twee inhammen die sterke overeenkomsten vertonen met de scheepshellingen die we op de kadastrale kaart van 1830 aan het Zijlperk bij de Noordersluis zien (schuin boven de zwarte pijl).

Fragment kaart Hemelumer Oolderfert door Bernardus Schotanus à Sterringa en François Halma met bij de pijl de twee hellingen rond 1718 (bron: Tresoar).

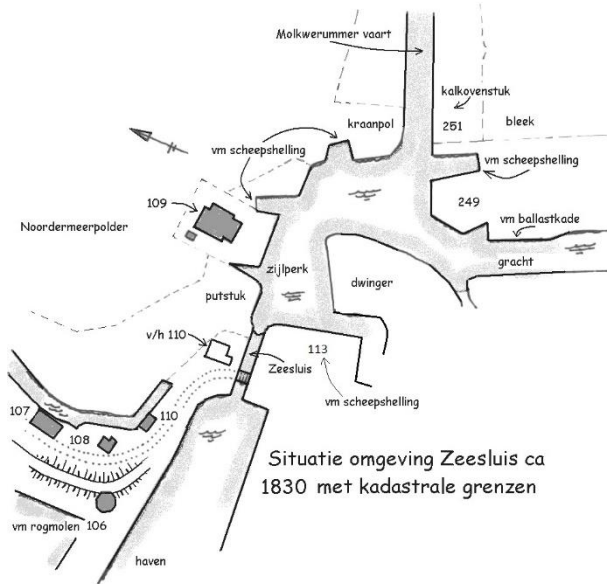
We hebben een bewerking van de kadastrale kaart sectie A (de stad) en sectie B (de "Jurisdictie") bijgevoegd met het gebied rond het Zijlperk. De werven lagen, strikt genomen, allemaal buiten de oude stadspoort.

Werfbazen

Wie de scheepsbouwers waren op de werven aan de oever van de Noordermeer zijn ons helaas niet via de geraadpleegde bronnen overgeleverd.

Wel hebben we de eigenaren van de vier werven rond het Zijlperk in nagenoeg chronologische volgorde kunnen traceren vanaf het jaar dat ze hoofdeigenaar waren. De nummers op het bijgevoegde kaartje refereren naar de speciekohieren, een belasting die tussen 1637 en 1806 heeft bestaan. Meer gedetailleerde informatie over de eigenaren is te vinden in het genoemde boek "Staveren o Staveren" en in "Stavoren 1740-1840, een verdwijnend silhouet?".

Wat opvalt is dat één persoon of familie soms gelijktijdig meerdere werven in handen had en dat de werven soms lange tijd in de familie bleven.

Situatie omgeving Zeesluis ca 1830 met kadastrale grenzen

Bewerking kadastrale kaart met de nummers uit de speciekohieren

Nummer 108 over de sluis op de noordzijde van de haven (huis, helling en timmerwerf met).

1734 Teunis Jayties

1735 Anne Hendriks, afkomstig van Sneek

1740 Anne Hendriks erfgenamen

1749 De werf staat "leeg" en werd daarna gesloopt of omgebouwd.

Nummer 109 over de sluis aan de noordzijde van het Zijlperk (huis, scheepstimmerwerf met kanthelling en (geotrooieerde) hijkraan).

- 1640 Eype Tjebbes koopt de werf van Cornelia Holkes, weduwe van Jan Hardenbergh
- 1694 Greeld Abes, scheepstimmermansbaas, afkomstig van de Lemmer
- 1730 Abe Greelds, zijn zoon, geboren in de Lemmer
- 1761 Saakje Hendriks, de weduwe van Abe
- 1765 Greuld Meynes Meinema, vroedsman
- 1767 Kins Piers Hempenius, zijn weduwe
- 1774 Anske Greelds Meinema, de oudste zoon van Greeld Abes, geboren in de Lemmer
- 1775 Meynts Hendriks, de weduwe van Anske
- 1775 De werf wordt openbaar te koop aangeboden
- 1778 De werf van de weduwe staat "ledig"
- 1780 Gerrit Claeses Yntema, oud burgemeester, koopt de timmerwerf
- 1782 De werf wordt afgebroken.

Nummer 113 op het Noordeind tussen de Stadspoort en de sluis (huis en scheepstimmerwerf met helling).

- 1663 Wybe Greelds, mr. scheepstimmerman
- 1700 Pieter Wybes, zijn zoon
- 1750 Rymke Abrahams, zijn weduwe
- 1765 Wigle Pieters van der Werf, haar zoon
- 1779 Wigle Pieters erfgenamen
- 1780 Haye Jans Visser
- 1809 De timmerschuur voor de scheepsbouw afgebroken.

Nummer 249 op de zuidoever aan het begin van de Molkwerumervaart (huis, scheepstimmerwerf met sleed- of kanthelling).

- 1694 Tjeerd Wybrens, mr. scheepstimmerman
- 1710 Teunis Jayties
- 1735 Anne Hendriks, afkomstig van Sneek
- 1760 Gerrit Claeses (Yntema).

Ten oosten van nummer 249 op de hoek van de gracht (huis en helling en ballastkraan).

- 1749 Jan Teunis, mr. Scheepstimmerbaas zoon van Theunis Jayties
- 1775 De erfgenamen van Jan Teunis
- 1780 Theunis Jans, zijn zoon
- 1794 Reitje en Aldert Eyzes, mr. scheepstimmerlieden
- 1809 Lodewyck Feyens van Leeuwarden, de werf wordt spoedig daarna afgebroken.

De werf op de Stadswinger aan het Hellingpad werd in 1845 opgericht door Anne Harings Veldstra uit Oudega (Groningen). Op deze plaats werd later de werf van Roosjen en Strikwerda gesticht en weer later, in 1918, nam Auke Tjibbele van der Werf van Warga de scheepswerf over en veranderde de naam in "De Volharding".

Wat tenslotte niet vergeten mag worden is dat de scheepsbouwers niet zonder de toelevering van materialen konden werken. Zij maakten daarbij onder meer gebruik van Staverse collega-bedrijven: mastenmakers, zeilenmakers, touwslagers en houtzagers. Mogelijk kan in een volgend artikel meer over deze beroepsgroepen worden vermeld.

Met het bovenstaande verhaal hopen we de lezers van 't Krantsie weer iets over de geschiedenis van het oude Staveren zichtbaar te hebben gemaakt.

Studiegroep Oud Staveren (www.oudstaveren.nl)